

Latina pro historiky umění FF: DU 1727a

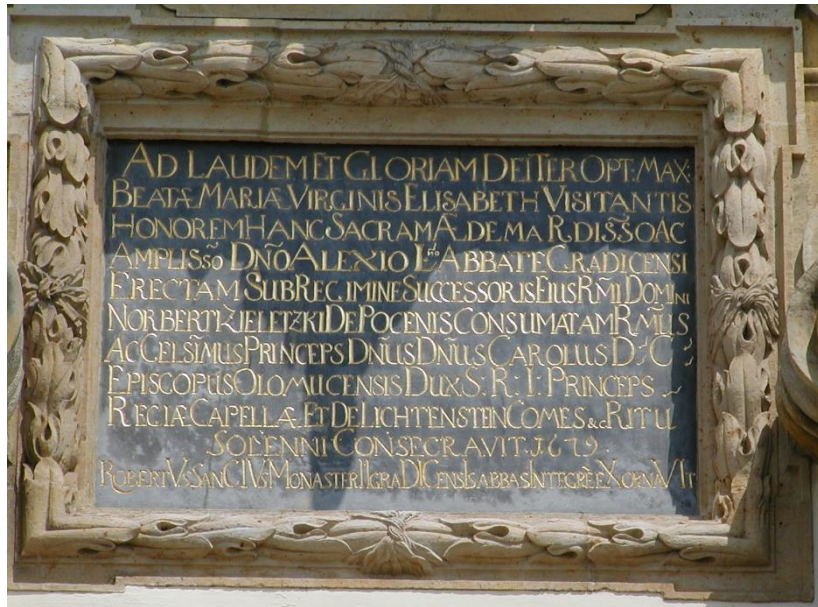

30. *Caesary etc. natus*
 Baptizatus est Infans, Apologia Clara Susanna, Parens eius
 Dns Bernardus Bonaventura Wellehradsky Pictor, Mater Dna
 Anna Catharina, Patrim fuerunt R. S. P. ac Perillustres Dns
 Georgius Henricus sarch. v. a. Majrswald Till Canonig Olomucensis
 Procurator Gus Josephus Frater, Dns Eques a Majrswald et Perill.
 Dna Barbara Eleonora Majrswaldin.

69

THEATRUM FUNEBRE,
Contas Exhibens Mischalis obruza
 PER VARIAS SCENAS
EPITAPHIA
 NOVA, ANTIQUA,
 SERIA, JOCOSA,
 Avo, Ordine, Dignitate, Gene-
 re, Sexu, Fortuna, Ingenio, adeo &
 Scylo perquam varia,
 CUM SUMMORUM PONTIFI-
 CUM, IMPERATORUM, ET REGUM
 GALLIE, SUCCINCTA CHRONOLOGIA,
 EORUMQUE SYMBOLIS AC
 EPITAPHIIS.
 Extra sum
 a
DODONE RICHEA B.
Cum Facultate Superiorum.
 SALISBURGI,
 Sumpt. & Typis JOANNIS BAPTISTAE MATR.
 Aulico-Academici Typographi & Bibliopolae.
 P. 14. M. DC. LXXIII. 1673

Latina pro historiky umění FF: DU 1727a

Anotace předmětu:

- Latina patří mezi tři hlavní jazyky písemných i hmotných pramenů na našem území.
- Historik umění se s ní ve své praxi setkává nejen jako s jazykem písemných pramenů, ale především jako s nedělitelnou součástí architektonických, sochařských a malířských artefaktů i výtvorů uměleckého řemesla.
- Texty většinou přináší podstatné informace k dataci, atribuci i kontextu uměleckého díla, k jehož správné interpretaci může významně přispět orientace v základním smyslu latinského sdělení.

Cíl předmětu:

- **Získání praktických dovedností potřebných k interpretaci latinských textů spojených s uměleckým dílem.**

Vyučující: Mgr. Kateřina Dolejší, Ph.D.

Kontakt:

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení topografie, brněnské pracoviště, Veverčí 97 (vchod z Resslerovy ulice), Brno 602 00

dolejsi@udu.cas.cz

Osobní profil:

2004 – 2014 doktorský program, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno (Ph.D.)

2003 – dosud Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., pracoviště Brno

1999 – 2002 dějiny umění Masarykova univerzita, Brno, (Bc.)

1996 – 2002 historie-latinský jazyk a literatura, Masarykova univerzita, Brno, (Mgr.)

Předměty odborného zájmu

emblematika, uměleckohistorická topografie, edice latinských pramenů k dějinám umění, staré tisky, nástěnná malba

Současné projekty

Umělecké památky Moravy a Slezska 3. a 4. díl (O-Z)

NAKI-Proměna venkovské architektury s důrazem na vývoj v 19. a 20. století

Edice latinských popisů slavobrán olomouckých jezuitů z let 1682 -1705

Lektor studentských stáží v projektu Otevřená věda

Výběrová bibliografie

<http://www.udu.cas.cz/cs/pracovnici/katerina-dolejsi/#content>

<https://cas-cz.academia.edu/Kate%C5%99inaDolej%C5%A1%C3%AD>

Latina pro historiky umění

Výukové metody:

- Cvičení

- Kurz je zaměřen na získání praktických dovedností při práci s latinským textem uměleckohistorické povahy.
- Základy latinské mluvnice budou vykládány a procvičovány na reálných příkladech typologicky různorodých uměleckých děl z regionu Moravy a Slezska, na textech vydaných i nevydaných latinských pramenů.
- Důraz bude kladen především na osvojení si jmenné a slovesné flexe. To bude prověřováno po probrání a procvičení gramatiky krátkým testem.
- **Termíny testů: 24. října, 21. listopadu, 19. prosince.**
- Vybrané texty poskytnou posluchačům základ pro budování speciální slovní zásoby zaměřené na dějiny umění.

Latina pro historiky umění

Výukové metody:

- Přednášky

Ze specifické povahy nositelů jednotlivých textů (nápisy spojené s architekturou, sochařská díla v exteriéru i interiéru, epitafy a heraldické památky, nápisové pásky maleb, texty na výtvorech uměleckého řemesla) vyplyne osvojení si práce s vybranými pomůckami, jako jsou slovníky, mluvnice, edice pramenů, elektronické zdroje, epigrafické, chronologické aj. příručky.

- Domácí příprava

Procvičování probraných gramatických jevů a práce s vybranými pomůckami.

Latina pro historiky umění - **Výstupy:**

Kolokvium lze standardně získat za:

- samostatnou práci s latinským textem uměleckohistorické povahy
(Hodnotí se schopnost porozumět latinskému textu a gramatickým jevům v něm obsaženým. Kolokvium probíhá ve zkouškovém období jako individuální ústní pohovor o textu, po předchozí 20 minutové přípravě se slovníkem.)
- **aktivní** účast v hodinách
(Počet absencí není stanoven. Posluchač si však doplní novou látku, procvičování i domácí přípravu. Podklady budou den po cvičení k dispozici v ISu.)
- domácí přípravu
(Na každém cvičení se pracuje s domácí přípravou zadanou na předcházející hodině.)

Latina pro historiky umění - **Výstupy:**

Kolokvium lze alternativně získat za:

- úspěšné (90%) absolvování všech kontrolních testů

(Předběžné termíny testů: 24. 10., 21. 11., 19. 12. V případě aktivního přístupu ke kurzu tak lze kolokvium získat hned po jeho skončení.)

- **aktivní** účast v hodinách

(Počet absencí není stanoven. Posluchač si však doplní novou látku, procvičování i domácí přípravu. Podklady budou den po cvičení k dispozici v ISu.)

- domácí přípravu

(Na každém cvičení se kontroluje a pracuje s domácí přípravou zadanou na předchozí hodině.)

Latina pro historiky umění

Rámcová osnova kurzu:

1. lekce

uměleckohistorická praxe:

Práce se základními pomůckami k interpretaci latinského textu. Učebnice a cvičebnice latiny, slovníky, elektronické zdroje.

gramatika:

Latina jako jazyk

Hláskosloví-výslovnost hlásek a jejich skupin, přízvuk

2. lekce

uměleckohistorická praxe:

Kde se historik umění v praxi setká s latinou. Přehled a ukázky různých typů latinských textů.

gramatika:

Tvarosloví-druhy slov, jmenná flexe – uvedení

Substantiva a adjektiva 1. deklinace

3. lekce

uměleckohistorická praxe:

Nápisy spojené s architekturou. Základní pravidla pro transkripci latinských textů – teorie.

gramatika:

Substantiva a adjektiva 2. deklinace

4. lekce

uměleckohistorická praxe:

Nápisy spojené s architekturou. Základní pravidla pro transkripci latinských textů – praxe

gramatika:

Slovesná flexe, úvod a terminologie

1. konjugace, 1. část – prézens, imperfektum, perfektum aktiva

5. lekce

test 1

uměleckohistorická praxe:

Orbis Latinus – teorie

gramatika:

Sloveso sum, esse – *být* a jeho složeniny

6. lekce

uměleckohistorická praxe:

Orbis Latinus – praxe

gramatika:

1. konjugace, 2. část – participium perfekta pasiva, indikativ perfekta pasiva

Bezpředložkové vazby na otázku kde? kam? odkud?

7. lekce

uměleckohistorická praxe:

A. Capelli, *Lexicon abbreviaturarum* – teorie

gramatika:

Předložky s akuzativem a ablativem

Převod vět z aktiva do pasiva

8. lekce

uměleckohistorická praxe:

Nápisy na předmětech uměleckého řemesla. Zkratky, jejich význam, používání a rozvedení.

gramatika:

2. konjugace – prézens, imperfektum, perfektum

9. lekce	<u>test 2</u>
<i>uměleckohistorická praxe:</i>	Práce s latinským textem v základních edicích latinských pramenů, CDM, ZD a možnosti jejich využití v praxi. – 1. část základní orientace v textu.
<i>gramatika:</i>	Substantiva 3. deklinace
10. lekce	
<i>uměleckohistorická praxe:</i>	Práce s latinským textem v základních edicích latinských pramenů– 2. část listina a její části.
<i>gramatika:</i>	Adjektiva 3. deklinace Adverbia od adjektiv 1. a 2. a 3. deklinace
11. lekce	
<i>uměleckohistorická praxe:</i>	Matriky
<i>gramatika:</i>	Participium prézentu aktiva Ablativ absolutní
12. lekce	Závěrečné opakování
13. lekce	<u>test 3</u>

Základní pomůcky

Slovníky:

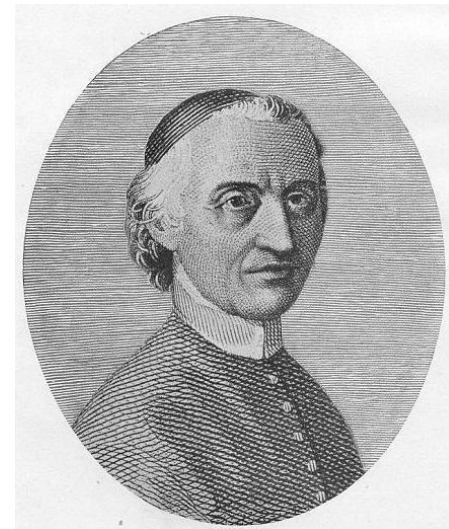
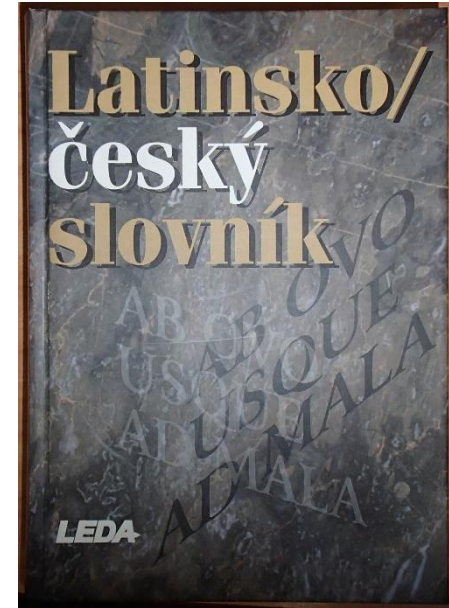
Josef M. Pražák – František Novotný – Josef Sedláček, *Latinsko–český slovník*, A-K a L-Z. (různá vydání)

Jan Kábrt et al., *Latinsko–český slovník*, Praha 2000.

Zuzana Silagiová et al., *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích*, dosud vyšly 3 díly A-I. Podrobně: <http://www.clavmon.cz/slovník/>
Elektronická verze: <http://lb.ics.cas.cz/>

Aegidius Forcellini, *Totius Latinitatis Lexicon* (různá vydání). Dostupné na:
<https://archive.org/details/totiuslatinitat00forcgoog> nebo
http://www.documentacatholicaomnia.eu/25_90_1688-1768-Forcellini_Aeg.html

Jan Frederik Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden 2002

Základní pomůcky

Učebnice a cvičebnice:

František Novotný a kol., *Základní latinská mluvnice*, Praha 1992

Eva Bilíková, *Přehled latinské mluvnice*, Brno 2001

Jana Mikulová, *Základní kurz latiny I a II*, Brno 2013-2014 (K učebnici je i e-learningová cvičebnice v ISu.

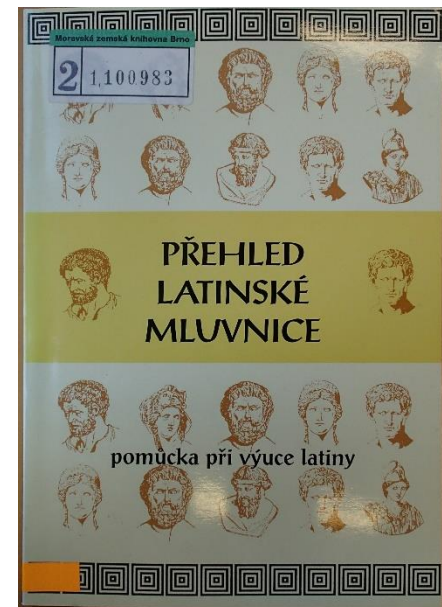
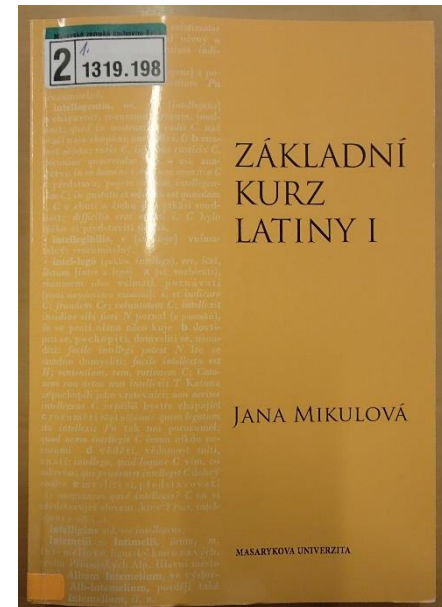
<https://is.muni.cz/auth/do/phil/Pracoviste/UKS/48392346/cvicebnice.qwarp>

<http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/UKS/48392346/cvicebnice.qwarp>)

Eva Kut'áková – Dana Slabochová, *Ad fontes: cursus latinus*, Praha 2014

Hans H. Örberg, *Lingua latina per se illustrata. Pars I, Familia Romana. Latine disco*, Praha 2010

Jana Nechutová, *Středověká latina*, 2 vyd. Brno 1995

Základní pomůcky

Encyklopedie:

Georg Wissowa - August Friedrich Pauly, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft in alphabetischer Ordnung* (1837 – 1864)

Slovník antické kultury, Praha 1974

Elektronické zdroje:

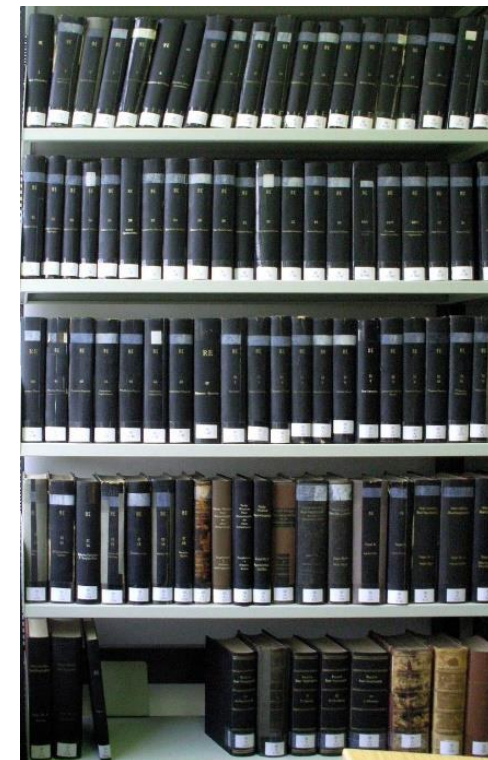
Litterae ante portas <http://www.phil.muni.cz/wlap/>

The Latin Library <http://www.thelatinlibrary.com/>

Camena – Latin Texts of Early Modern Europe http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahtdocs/camena_e.html

Emblematica ONLINE <http://emblematica.library.illinois.edu/>

Latina zdarma <http://www.latina-zdarma.cz/>

A screenshot of the website 'Litterae Ante Portas' from the Faculty of Arts at Masaryk University. The page features a search bar at the top right and a navigation menu on the left. The main content area is titled 'Databáze pramenů evropské tradice' and includes a thumbnail image of a historical manuscript page. Below the image is a 'Vstupte na server' button with IP addresses. The right sidebar contains sections for 'Info', 'rychlé odkazy', and 'Filozofická fakulta Masarykova univerzita'.

Latina jako jazyk

Latina *Lingua Latina* - indoevropský jazyk tzv. italské skupiny. Původně jazyk Latinů sídlících při dolním toku Tiberu v dnešním Laziu. První doklad 7. století př. n. l.

Periodizace latiny

- **archaická** Do poč. 1. stol. př. n. l. (archaické tvary a formy, neustálená morfologie a syntax)
- **klasická** klasická 1. stol. př. n. l. až přelom letopočtu, stříbrného období do r. 200, pozdní latina do přelomu 8. a 9. stol.
Spisovná latina se formuje od 2. století př. n. l. a vyznačuje se konzervativními a puristickými tendencemi. Od 1. stol. př. n. l. už se velmi málo měnila. Paralelně s jazykem klasických spisovatelů existuje řeč nižších vrstev tzv. **vulgární latina** je otevřenější k přejímání slov i hláskovým změnám – je základem románských jazyků. Prvky lidového jazyka pak ovlivňují na konci starověku odbornou i spisovnou latinu a pronikají i do křesťanské literatury a poklasické latiny.
- **středověká** Přibližně od karolinské renesance po humanismus, typické je zjednodušování tvarosloví i skladby, přejímání slov z národních jazyků, vznik nových slov. Univerzální jazyk středověkých intelektuálů.
- **novověká** Přibližně od 15. století. Reforma *Ad fontes* se snaží očistit latinu od středověkých slohových jevů i slovní zásoby, vzorem je Ciceronova próza a Vergiliova poezie. Snaha o sjednocení výslovnosti-Erasmus Rotterdamský. Latina se v této době stává mrtvým jazykem.
- **nová latina** Používá se hlavně v kladistice a systematice. Existují však i překlady soudobých knih do latiny. (Harrius Potter et philosophi lapis)

Výslovnost, abeceda a přízvuk

Písmo – přejali Římané od Řeků prostřednictvím Etrusků

Abeceda – 23 písmen **A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z**

Klasická latina – pouze majuskule, středověká latina – přidává se i minuskule.

Velká písmena se píší na: začátku vět, ve vlastních jménech a přídavných jménech / příslovcích od nich odvozených (*Rōma- Rōmanus*)

Pravopis je v podstatě fonetický

Pořádek slov v latině je volný !!!

Písmeno **V** původně označovalo **v** i **u**. VERBVM – verbum (slovo). V nápisech se používá převážně **V**.

Písmen **I** se používá za **i** i za **j** - **píšeme všude i, ale čteme i nebo j** (*iānuā* [čti jánuā] dveře, *iūs* [čti jús] právo, *Iūlius* [čti Júlijus] Julius, *incola* [čti inkola] občan)

K se zachovalo jen v několika slovech např. *Kalendae*- první den v měsíci

Y a **Z** pouze ve slovech řeckého původu (*zōna* – pás)

CH latina nemá, jde o spojení **C** a **H** proto ve slovníku hledáme pod **C**

Hláskosloví

Hlásky: **samohlásky** (vocālēs) – a) krátké *a e i o u y* b) dlouhé *ā ē ī ō ū y*

dvojhlásky (diphthongī) – vždy dlouhé *ae* [é] *oe* [é] *ei* [ej] *au* [au] *eu* [eu] *ui* [uj]

Pozor! Každé spojení samohlásek není dvojhláskou např. *neuter* [neuter] složené ze záporky *ne* a slova *uter*. Nemá-li se *ae* nebo *oe* vyslovovat jako dvojhláska je to naznačeno **ë** nebo **ē** *poëta* [čti poéta] básník

souhlásky (cōnsonantēs)

Přízvuk

V češtině je přízvuk na první slabice, v latině může být na různých slabikách. Běžně se však v textech nezapisuje.

Přízvuk v latině závisí na délce slabik- v latině jsou slabiky dlouhé nebo krátké.

Délky se objevují pouze v učebnicích a slovnících. Římané délky nezaznamenávali, nejsou proto ani v nápisech, rukopisech, edicích atd.

Slabika je dlouhá: **přirozeně** (nātūrā)- pokud obsahuje dlouhou samohlásku nebo dvojhlásku **ēvehō**, **coelum**

polohou (positiōne), jestliže po krátké samohlásce následuje skupina alespoň dvou souhlásek např. **bēllum** (s výjimkou *muta* b, p, d, t, c, g *cum liquida* l, r)

Penultimové pravidlo – pravidlo předposlední slabiky

Je-li předposlední slabika trojslabičného a víceslabičného slova dlouhá nebo jedná-li se o dvojslabičné slovo je přízvuk na **předposlední slabice** *omnēs* všichni, *monetur* je napomínán

Je-li předposlední slabika krátká, je přízvuk na třetí slabice od konce *educant* učí, *femina* žena

Výslovnost

O výslovnosti v jednotlivých historických fázích latiny nepanuje shoda, předpokládá se, že původně bylo písmo důsledněji hláskové, takže Cicero byl nejspíš v **klasické** výslovnosti čten jako Kikero.

V dlouhé historii, kdy se latina z „národního“ jazyka stala mezinárodní církevním a odborným jazykem se výslovnost latiny v různých zemích i v různých dobách postupně odlišila. Ve **středoevropské** (tzv. erasmiánské či tvrdé) výslovnosti latiny se např. c před e, i, y, ae, oe nebo eu vyslovuje jako **c** v jiných zemích, které používají tzv. **restitovanou** (tedy přibližně odpovídající klasické) výslovnost často jako **k** atp. Ještě jinak se vyslovuje podle tzv. **římské** výslovnosti.

Písmena		S	Ř	K
AE		e	e	aj
CC	1	kc	tč	kk
CH		ch	k	k'
EX	2	egz	egz	eks
GG	1	gg	d-dž	Gg
GN		gn	ň	Ňn
NGU	3	ngv	ngw	ngw
OE		e	e	oj
PH		p'	p	p'
QU		kv	kw	kw
SC	1	sc	š	sk
TI	4	ci	ci	ty
TH		T'	t	t'
XC	1	ksc	kš	ksk

Slovo *nebe* **coelum** se může vyslovovat:

a) podle klasické (restitované) výslovnosti jako

kójlum

b) podle středoevropské výslovnosti jako

célum

c) podle římské výslovnosti jako

čélum

Srovnání středoevropské, římské a klasické výslovnosti podle Evžena Kindlera. Podrobně např. na: <http://www.stjoseph.cz/ponorme-se-do-latiny-exkurs-2-rimska-vyslovnost/>

Středoevropská (erasmiánská) výslovnost latiny

1. **ae** – vyslovujeme jako **é** *aedēs* [čti édés] budova
2. **oe** – vyslovujeme jako **é** *coelum* [čti célum] nebe
3. **c** – před samohláskami a, o, u, před všemi souhláskami a na konci slov vyslovujeme jako **k** *caput* [čti kaput] hlava, *corona* [čti koróna] koruna
před samohláskami e, i, y a před dvojhláskami ae, oe, eu jako **c** *Cicero* [čti Cicero] Cicero, *cibus* [čti cibus] pokrm. Ve zdvojeném **cc** je první vždy **k**, druhé závisí na následující hlásce *ecce* [čti ekce], *accuso* [čti akúzó]
4. **d, n, t** - před i se neměkčí *dīcō* [čti dýkó] říkám, skupiny di, ti, ni, se vyslovují tvrdě
5. **ti** - před samohláskou nebo dvojhláskou vyslovujeme jako **ci** *iustitia* [čti justýcija] spravedlnost
(Výjimka: vyslovujeme **ti** pokud **i** je **dlouhé** *totius* [čti tótýjus] celého, nebo **po s, t, x** *ostium* [čti óstijum])

Středoevropská (erasmiánská) výslovnost latiny

6. **ph** – vyslovujeme jako **f** *Philippus* [čti Filipus]
7. **s** – mezi dvěma samohláskami vyslovujeme jako **z** *rosa* [čti róza], stejně **x** jako **gz** *exemplum* [čti egzemplum]
8. **i** – v sousedství jiného vokálu se **i** vyslovuje jako **j** *iūs* [čti jús] právo nebo **ij** *Italia* [čti Itálja], mezi dvěma vokály vyslovujeme **i** jako **jj** *maior* [čti majjor] větší ; v ostatních případech jako **i** *incola* [čti inkola] obyvatel
9. **qu** skupina **qu** se vyslovuje **kv** *quis* [čti kvis], **su** a **ngu** jako **sv** a **sgv** *suavis* [čti svávis]

Ve všech ostatních případech vyslovujeme jako v češtině.

Středoevropská (erasmiánská) výslovnost latiny - cvičení

Domino Deo nostro Iesu Christo unico regni sanctorum haeredi perenni vitae fonti triumphanti mortis victori aeterno beatarum animarum hospiti sacra summa in his terris tum sapientia, tum felicitas est posse quiescere ac sua potius agere et propria, quam aliena deinde utraque fortuna et sive sit agendum, sive patiendum in deum potius quam in homines respicere et ab eo solo pendere mortem denique suam perpetuo sic meditari, ut peccatum potius fugiatur quam illa nimis metuatur mundum praeterea quaequae sunt illius despiciere simul et odisse de vita perpetua magis quam de hac fragili et caduca sollicitum esse animaeque curam gerere maiorem quam corporis et ita sese comparare, ut anima prius laeta libensque hinc in coelos evolare cupiat quam e tabernaculo suo evocetur....

Olomouc, Žerotínský palác, Purkrabská ul. č. 2, kamenná deska okolo 1600, se znaky Bedřicha z Žerotína a jeho manželky

Domácí příprava

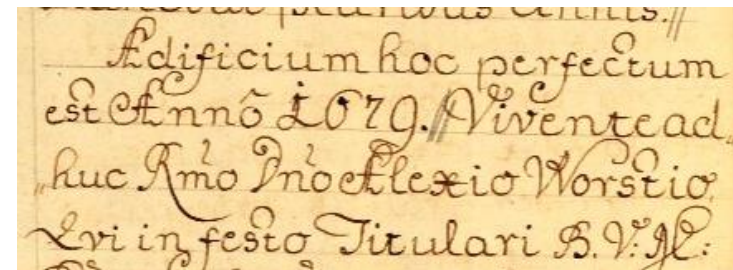
Cvičení 1

Podle pravidel středoevropské výslovnosti latiny se naučte správně přečíst následující text:

Aedificium hoc perfectum est anno 1679. Vivente adhuc reverendissimo domino Alexio Worstio, qui in festo titulari Beatae Virginis Mariae Elisabeth Visitantis cum pluribus hospitibus religiosis, atque aliis atque nostris in magna sala prima ultima vice comedit. Ultima vice quidem, quia post festum discedens ad thermas Teplenses, ad quas fato quodam trahebatur, neque enim eum medicorum aut aliorum disuadentium consilia retinere poterant. Ibidem 25. julii obiit atque sepultus in Doxanensi nostri ordinis parthenone, post hac vero anno 1680 ossa ejus inde translata atque in ecclesia Mariana Sacri Montis nostri praemonstrati ab ipso erecta ante maius altare tumulata sunt. Nunc hoc totum aedificium seu residentia a reverendissimo domino Alexio exstructum, servit pro diversorio. Nova a reverendissimo domino Norberto Želecký exstructa religiosorum residentia multo commodiore atque ampliore, ut paulo post recensebitur.

(Upravená ukázka z rukopisu o dějinách poutního místa na Svatém Kopečku u Olomouce. Thaddeus Schrabal, *Ortus et Progressus ...*, Olomutii 1757. Digitalizovaný rukopis dostupný na:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-KKPS_DJ_I_15_2YDRIO7-cs#search)

Překlad: Tato budova byla dokončena v roce 1679 (tehdy byl ještě naživu veledůstojný pan Alexius Worstius, který na titulární svátek Navštívení Panny Marie poprvé a naposled stoloval ve velkém sále s mnoha hosty duchovního i světského stavu i s mnoha našimi [to je premonstráty]. Naposled proto, že po slavnosti odjel do lázní v Teplicích, kam jej snad táhl jakýsi osud (protože ho od tohoto záměru nedokázaly odradit varování ani lékařů ani laiků) tam také 25. července zemřel a byl pohřben v Doksanech, u sester našeho řádu. V roce 1681 však byly jeho ostatky přeneseny a pohřbeny na Svatém Kopečku, [na svatém místě] předukázaném našemu řádu, před hlavním oltářem mariánského kostela, o jehož stavbu se osobně zasloužil. Dnes celá tato budova, čili residence postavená veledůstojným panem Alexiem Worstiem, slouží jako pohostinka. Novou residenci pro duchovní [pak] nechal postavit veledůstojný pan Norbert Želecký a to mnohem větší a pohodlnější, jak bude za chvíli vyloženo.

(Přeložila Kateřina Dolejší)